

A sokszor elveszett és visszanyert presztízs

A britek Magyarország-képének változásai

British–Hungarian Relations since 1848.
Edited by László Péter and Martyn Rady.
Hungarian Cultural Centre London –
University College London, London, 2004.
(SSEES Occasional Papers No. 62.)
366 old.

A londoni egyetem (*University College London*) Szláv és Kelet-Európai Tanulmányok Központja (*School of Slavonic and East European Studies*, SSEES) csaknem hatvan éve foglalkozik a magyar nyelv, történelem és kultúra oktatásával és kutatásával Nagy-Britanniában. Az SSEES rendszeresen publikál magyar vonatkozású köteteket, így többek között *Occasional Papers* nevű sorozatának keretein belül is.¹ E sorozatban jelent meg a brit–magyar viszony utolsó százötven évét feldolgozó kötet is Péter László és Martyn Rady szerkesztésében. Mind a két szerkesztő egyben saját tanulmánnyal is jelentkezik a kötetben, sőt Péter László emellett a bevezetés szerzője is. Péter László a magyar történelem professzora a SSEES-en. Számos magyarul is olvasható írása mellett közel egy évtizede tanulmánykötete is megjelent Magyarországon az Osiris kiadónál.² Martyn Rady a közép-európai történelem tanszékvezető professzora a SSEES-en. Kutatási területei között

szerepel a középkori Magyarország, a 15–16. századi Közép-Európa és a Habsburg Birodalom, illetve Erdély története.

A kötet lényegében az SSEES által 2004. április 16–17-én rendezett konferencia anyagát³ tárja az olvasó elé. A konferencia megrendezésének vélhetően hármas oka volt: egyrészt a Londoni Magyar Kulturális Központ öt éves fennállásának megünneplése, másrészt a Nagy-Britanniában ekkor megrendezett Magyar Kulturális Év, valamint Magyarország akkoriban küszöbön álló Európai Unió csatlakozása teremtetett hozzá apropót. A konferencia a politikai kapcsolatokra kívánt fókuszálni. A kötet szerzői – neves brit és magyar kutatók, történészek – arra vállalkoztak, hogy az 1848 óta eltelt időszak során áttekintsék a brit–magyar viszony történetét. A kezdő időpont kiválasztását a szervezők és a szerkesztők azzal indokolják, hogy a brit érdeklődés csak az 1840-es években ébredt fel Magyarország iránt. Ez még annak ellenére is igaz, hogy a kötet legelső tanulmánya nagyrészt 1848 előtti (pontosabban: 1836 és 1849 közötti) eseményeket dolgoz fel.

A kötet címe alapján az olvasó egy többé-kevésbé teljes panorámát vár a jelzett témáról, ez azonban elmarad, és a tanulmányok címének és témájának áttekintése után hiányérzet ébredhet az olvasóban.

Elsőként: a kötet szemléletmódja tökéletesen egysíkú; a brit–magyar viszonyt kizárólag abból a szempontból vizsgálja, hogy miként viszonyult a brit politika (vagy egyes brit közéleti személyek) Magyarországhoz, a magyar politika kérdéseire. Egyetlen ta-

¹ Péter, László – Rady, Martyn – Sherwood, Peter (eds.): *Lajos Kossuth Sent Word ...* London, 2003. (SSEES Occasional Paper 56.); Lojko, M[iklós] (ed.): *British Policy on Hungary 1918–1919*. London, 1995. (SSEES Occasional Paper 28.); Cushing, G. F. (ed.): *Hungarian Cultural Traditions in Transylvania*. London, 1984. (SSEES Occasional Paper 1.)

² Péter László: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Budapest, 1998.

³ A konferenciáról részletes ismertető olvasható az interneten is: <http://www.ssees.ucl.ac.uk/confhung.htm>. A recenzió írása idején (2006 elején) az előadások szövegének jelentős része is olvasható ezen a honlapon.

nulmány sem foglalkozik azzal, hogy a magyar politikai élet résztvevői hogyan közelítették meg Nagy-Britannia bel- vagy külpolitikáját. A kötet tehát nem a brit–magyar kapcsolatok egészét, hanem csak a kapcsolat egyik irányát veszi górcső alá anélkül, hogy a könyv címe bármilyen módon utalna erre a tényre.

Másodszor: több fontos esemény tárgyalását (részben az előbbi ok miatt) mellőzi a kötet. Hiányzik például Kossuth Lajos angliai útjának elemzése, amely pedig méltán nevezhető a két ország közötti első modernkori politikai kapcsolatfelvételnek, még akkor is, ha erre már csak Kossuth emigrációjában kerülhetett sor.⁴ (Az is igaz viszont, hogy erről a kérdésről már bőséges irodalmat találhat az érdeklődő.) Trianon és a revízió kérdése ugyan nagy szerepet kap a kötetben, de említés sem történik az 1946-os párizsi béketárgyalásokról, ahol a briteknek Trianonhoz hasonlóan nagy szerepe volt. Ráadásul a magyar béke-előkészítés során Nagy Ferenc miniszterelnök személyesen vezette a kormány küldöttségét többek között Londonba is 1946 júniusában, ám erről sem olvashatunk a kötetben. Kronologikusan az utolsó érintett esemény 1956; az azóta eltelt ötven év brit–magyar viszonyáról semmilyen képet nem alkothatunk a kötetből. De 1956-tal kapcsolatban is hiányzik az úgynevezett magyar kérdés tárgyalása, pedig az feltehetően nem csak a magyar–amerikai kapcsolatok alakulására nyomta rá bélyegét. Nem szerepel a kötetben Margaret Thatcher szinte legendássá vált 1984-es magyarországi látogatása sem. (A kötet ugyanakkor tartalmaz egy tanulmányt – Buzinkay Géza írását –, amely Edward wales-i herceg, a későbbi VII. Edward király 1873 és 1891 közötti magyarországi látogatásait tárgyalja.) Az 1956 megítélésének szigetországbeli

vizsgálatával foglalkozó tanulmány (Gömöri György) ugyan egészen 1986-ig kíséri figyelemmel e kérdést, de ez mégsem helyettesíti a brit–magyar viszony tényleges tárgyalását. Ezen hiányokat talán meg sem említettem volna, ha a kötetet nem úgy harangozták volna be, hogy az „a modernkori brit–magyar kapcsolatok tárgykörében bármely nyelven publikált legalaposabb elemzést adja”.⁵ Átfogóan ez az állítás megállja a helyét, ám sok részterületen (épp e kötet szerzőinek korábbi munkái révén) jóval részletesebb feldolgozások is születtek már. A hiányok mellett ugyanakkor feltűnik egy „kakkuktojás”-tanulmány is: csak nagy jóindulattal lehet ugyanis a brit–magyar viszony körébe sorolni a Bram Stoker (a Drakula ír származású szerzője) Erdély-képéről szóló írást (amelyből kiderül, hogy a Stoker-féle Drakulának lényegében sem Erdélyhez, sem a magyarokhoz, de még a románokhoz sem volt semmi köze). A hiányzó események mellett megemlíthetünk a kötetből hiányzó személyeket is, akik pedig szintén foglalkoztak a brit–magyar kapcsolatokkal: Bán D. András (1962–2001) korai halála miatt nem lehetett e kötet szerzői között, de kimaradt még például Arday Lajos is.⁶

Harmadszor: a kötet alapján a brit–magyar kapcsolatokról az a kép alakul ki az olvasóban, hogy ilyen kapcsolatok alig léteztek; sem a brit, sem a magyar külpolitika nem fordított kiemelt figyelmet a másik félre, így a két ország közötti kapcsolatok elszórtak, kevésbé jelentősek, valamint legjellemzőbben: személyfüggők voltak. A kö-

⁵ Lásd: <http://www.ssees.ac.uk/bhrs1848.htm>

⁶ Lásd: Bán D. András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Budapest, 1998.; uő. (szerk.): *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942–1943*. Budapest, 1996.; Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században*. Budapest, 2005.; uő.: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919*. Budapest, 1990.

⁴ A konferencia interneten található programja szerint azonban Rudolf Muhs révén elhangzott egy előadás *A száműzött forradalmárok és a brit közvélemény, 1849–1866* címmel. Ez azonban a kötetbe nem került bele.

tet alapján ugyanis úgy tűnik, mintha a brit–magyar kapcsolatokat minden tizenöt–húsz éves időszakban egy vagy két (angolszász) személynek a magyarokhoz fűződő attitűdje alakította volna ki. Ezen személyek közös sajátossága, hogy többnyire másodvonalbeli diplomaták, újságírók, a 20. század során pedig főleg neves történészek voltak, akik megpróbálták rávenni a brit diplomáciát és a közvéleményt, hogy Magyarország akkori megítélését ellenkező előjelűre módosítsák. Ez a törekvés egyesek esetében sikeres volt, másoknál nem. Voltak köztük olyanok, akik karrierjük során maguk is megváltoztatták a magyarokról alkotott véleményüket. Ők általában az új (akár negatív, akár pozitív) képet rendkívül vehemensen igyekeztek elterjeszteni. Ennek alapján azt látjuk, hogy hazánk angliai megítélése is gyakran változott, és többnyire az egyik végtelből a másikba tolódtott el: a példaértékű pozitív megítélést, magas presztízt több alkalommal sikerült a magyaroknak megszerezniük, majd elveszíteniük. Itt válik igazán égetővé a kötet első ponton jelzett hiánya: jó lett volna arról is olvasni, hogy Magyarország és a magyar diplomácia törekedett-e az országimázs tudatos formálására Nagy-Britanniában, s egyáltalán: tudatában volt-e annak, hogy milyen jelentősége van az ország külföldi megítélésének. Az egyedüli kivételt Zsuppán Tibor *A békeszerződés revíziója és a skót presbiteriánusok* című tanulmánya jelenti, amely érintőlegesen foglalkozik a Magyar Külügyi Társaság és a Magyar Református Zsinat Külügyi Bizottsága külföldi (elsősorban nagy-britanniai) propagandaakcióival is.

Talán nem felesleges röviden áttekinteni, kik is voltak azok, akik átformálták a britek magyarképét a különböző korszakokban. A reformkor végén és az 1848-as forradalom idején a magyarbarát Joseph Andrew Blackwell (1798–1881) említhető meg, akinek azonban kudarccokat kellett átélnie: sohasem érte el az általa áhított konzuli kinevezést Magyarországra és nem tudta módosítani az angol külpolitika irányát sem az Osztrák Birodalom megítélésével („ha nem

lenne, ki kellene találni” – Palmerston) kapcsolatban. Így a britek nem is tettek semmit annak érdekében, hogy meggátolják a magyar szabadságharc leverését. Az önkényuralmi korszakban Thomas O'Malley Bird (?–1871), a *The Times* bécsi tudósítója vette át szerepét. Bird kezdetben nem érzett szimpátiát, sőt 1849-ben még szánalmat sem a magyarok iránt; lázadóknak, sőt „áruló terroristáknak” is nevezte akkori honfitársainkat. Mindezt egyébként nem valami ellenszenv, hanem a brit birodalmi érdekek motiválták. Később fokozatosan megszerette a magyarokat, de emellett az is meggyőződésévé vált, hogy az osztrák–magyar kiegyezés brit nagyhatalmi érdek is. Ezt a meggyőződését szívós munka révén sikerült elplántálnia a brit diplomácia irányítóiban is, s ekként tevékenyen járult hozzá a magyarok jelentőségének brit felértékeléséhez. A dualizmus első évtizedeiben elsősorban Arthur J. Patterson (1835–1899) formálta a britek magyar-képét. Mivel a brit közvélemény ekkor magyar-barát volt, neki nem kellett energiáit honfitársai meggyőzésére pazarolnia. A századfordulón Arthur Griffith (1872–1922) író-lapszerkesztő (később politikus) vette át Patterson helyét, amikor 1904-ben kiadta a *Magyarország feltámadása* című művét. Ebben az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést állítja példaként a *Home Rule*-ért küzdő iredék elé.

A 20. század során már a magyar közvélemény számára is ismertebb nevek következnek. Henry Wickham Steed (1871–1956), Robert William Seton-Watson (1879–1950), Lord Rothermere (1868–1940), Carlile Aylmer („Elemér”) Macartney (1895–1978) és A. J. P. [Alan John Percivale] Taylor (1906–1990) neve a történelem iránt kevésbé érdeklődő magyarok számára is ismerősen cseng. Steed szintén a *The Times* újságírója volt, Seton-Watson pedig történész és politikai közíró, aki utóbbi tevékenységében *Scotus Viator* néven publikálta írásait. Eredetileg mindketten magyarbarátok voltak, ám a századelő politikai válságai, valamint elsősorban a nemzetiségiek elnyomása

miatt magyarellenessé váltak. Különösen Seton-Watson munkássága⁷ járult hozzá jelentősen ahhoz, hogy Magyarország megítélése negatívvá vált Angliában, s emiatt az első világháború utáni béketárgyalásokon több brit delegátus (például Sir Eyre Crowe, Harold Nicolson, Allen Leeper, James W. Headlam-Morley, Harold W. V. Temperley stb.) viszonyult ellenségesen a magyarokhoz.⁸ Rothermere (eredeti nevén Harold Sidney Harmsworth) londoni sajtómágnás többek közt a *Daily Mail* tulajdonosa volt. 1927-ben cikket jelentetett meg *Magyarország helye a nap alatt* címmel, amelyben a trianoni béke igazságtalanságai ellen emelt szót. Rothermere hamarosan a magyar revíziós politika elsősorú kedvencévé vált, fiát többen a magyar trónon is szívesen látták volna. Macartney történészprofesszor volt, akinek számos kötete jelent meg a magyar történelemről.⁹ Ő szintén a versailles-i bé-

kerendszer ellenzője volt, s a BBC magyar adásának munkatársaként 1940–1945 során a magyarok elkötelezett barátjaként jelent meg, ugyanakkor több alkalommal joggal kritizálta a magyar kormány lépéseit.

A szintén történész A. J. P. Taylorról önálló tanulmány sajnos nem szerepel a kötetben. Kár, mert ha már egyszer a kötet fő vonulatát az említett személycentrikusság jelenti, akkor törekedni kellett volna arra, hogy a britek magyar-képének 1945 utáni legjelentősebb formálóját is alaposan bemutassák az érdeklődőknek. Igaz ugyan, hogy Taylor magyar-ellenessége talán nem is annyira írásából, hanem inkább abból látható, hogy hajlamos volt „elfelejteni”, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában magyarok is éltek, vagyis műveiben alig említi meg a magyarokat.¹⁰ Péter László szerint Macartney magyarbarát tevékenysége után Taylor ismét a magyarellenes irányzatot reprezentálta. (A sors iróniája, hogy Taylor harmadik felesége magyar volt, az a Haraszti Éva, aki a kötetben szerzőként szerepel is...) Taylor a Habsburg Monarchiáról szóló könyvében a magyarokat a nemzetiségek elnyomóiként jeleníti meg. Magyarellenessége 1956-ban lett teljesen nyilvánvaló, hiszen nem ítélte el a szovjet beavatkozást, s a for-

⁷ Seton-Watson, R. W.: *Transylvania: a Key Problem*. Oxford, 1943.; *Treaty Revision and the Hungarian Frontiers*. London, 1934.; *German, Slav and Magyar. A Study in the Origins of the Great War*. London, 1916.; *The Southern Slav Question in the Hapsburg Monarchy*. London, 1911.; *Racial Problems in Hungary*. London, 1908.; *The Future of Austria-Hungary and the Attitude of the Great Powers*. London, 1907.

⁸ Lásd: Arday: *Térkép csata után*, 112–119., 138–142.

⁹ Macarney, C. A.: *The Habsburg Empire 1790–1918*. New York, 1969.; *October Fifteenth: A History of Modern Hungary, 1929–1945*. Vol. I–II. Edinburgh, 1956–1957.; *The Medieval Hungarian Historians: A Critical and Analytical Guide*. Cambridge, 1953.; *Studies in the Earliest Hungarian Historical Sources*. Vol. I–VII. London, 1938–1951. *Problems of the Danube Basin*. Cambridge, 1942. (Magyarul: *A Dunamedence problémái*. Budapest, 1943.); *Hungary and her Successors: The Treaty of Trianon and its Sensequences 1919–1937*. London, 1937.; *National States and National Minorities*. London, 1934.; *Hungary*. Oxford, 1934. (Magyarul: *Magyarország*. Budapest, 1936.); *The*

Magyars in the Ninth Century. Cambridge, 1930.

¹⁰ Vajda Kornél: *Hírünk a (történész) világban*. Könyv és Nevelés, Új folyam 6. évf. (2004) 2. sz. Web: <http://www.opkm.hu/konyvesnevelés/2004/2/7vajda.html>. Taylor főbb művei magyarul is megjelentek (zárójelben az eredeti angol megjelenés időpontja): Taylor, A. J. P.: *A Habsburg Monarchia, 1809–1918. Az Osztrák Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia története*. Budapest, 2003. (1941.); *Európa tündöklése és bukása*. Budapest, 2003. (1967.); *Harc a hatalomért: Európa, 1848–1918*. Budapest, 2000. (1954.); *A második világháború okai*. Budapest, 1999. (1961.); *Bismarck: a férfi és az államférfi*. Budapest, 1999. (1955.); *Az első világháború képes krónikája*. Budapest, 1988. (1963.); *A második világháború képes krónikája*. Budapest, 1988. (1975.)

radalmat lényegében horthysta ellenforradalomnak tekintette. 1956 azonban általában magyarbarát érzelmeket keltett a szigetországban, de aztán a Kádár-korszakban hazánk – a 19. század első feléhez hasonlóan – kiesett az átlag brit polgár látóköréből.

Természetesen vannak olyan tanulmányok is, amelyek klasszikus diplomáciatörténeti jellegűek. Ezek azonban részben szintén személy-centrikusak, másrészt kizárólag a két világháború korszakához (pontosabban az I. világháború utáni békerendezéshez és stabilizációhoz, illetve a II. világháború előzményeihez, illetve következményeihez) kapcsolódnak. Az előbbieket közé tartozik Mark Cornwall *Nagy-Magyarország felbomlása és Nagy-Britannia*, Jeszenszky Géza *A britek szerepe a Csallóköz Csehszlovákiához csatlósában*, illetve Thomas Lorman *A stabilitás dicsérete. A Bethlen-konzolidáció brit külügyi megítélése* című tanulmánya. Az utóbbi csoportba – a II. világháború időszakához – tartozik Bátonyi Gábor, Lojkó Miklós, Pók Attila és Haraszi Éva tanulmánya. Bátonyi a brit külpolitika viszonyát vizsgálja az 1930-as évek magyar revíziós politikájához, Lojkó pedig Churchill és Eden Magyarországgal kapcsolatos II. világháborús politikáját elemzi. Pók Attila *Brit katonai kézikönyv Magyarországról* című írása ugyan nem diplomácia-történet, de jól ábrázolja, hogy a brit katonák és tisztek számára mit tartottak fontosnak elmondani hazánkról. Haraszi Éva Sir Alvary Douglas Frederick Gascoigne-ról (1893–1970) közölt tanulmányt. Gascoigne a Szövetséges Ellenőrző Bizottság első brit megbízottja volt Magyarországon 1945–1946-ban. Posztjánál fogva hamar észrevette a Magyarországot fenyegető kommunizmus veszélyét, de ugyanakkor a régi elitet feudális vonásait is. Érdekesek a szovjet vezetőkről tett észrevételei is (például: udvariasnak tűnnek, de mégsem segítőkészek). Emellett az Ideiglenes Nemzeti Kormány több tagjáról készített érdekes jellemzések.

Érdekes adalék lehetne Figder Éva írása is, amely már címével izgalmat kínál: *Egy brit kém a vasfüggöny mögött*. Edgar Sanders neve nem ismeretlen a koncepciók perек iránt érdeklődők számára az úgynevezett Standard-kémkedési ügyből. Bár az ügy koncepció volt, Sanders 1947-ig feltehetően valóban végzett hírszerző tevékenységet. Arról azonban, hogy ez később is így volt-e, a szerző nem tud állást foglalni.

Mindenesetre szimptomatikus, hogy a kötet huszonöt tanulmányának több mint a felét teszik ki azok az írások, amelyek a brit–magyar kapcsolatokat egy vagy két személy tevékenysége alapján mutatják be. Tizenegy tanulmány egyenesen „egyemberes”: Blackwell, Bird, Patterson, Edward wales-i herceg, Stoker, Griffith, Rothermere, Gascoigne és Sanders egyaránt önálló témája lett egy-egy írásnak, Macartney pedig kettőnek is. További két tanulmány „kétemberes”. Közülük az egyik Churchillt és Edent együtt vizsgálja, de a leghangsúlyosabb két személy a kötetben Seton-Watson és Macartney. Seton-Watson (és Steed) nézeteit részletesen tárgyalja a trianoni békekötéssel foglalkozó két tanulmány (Cornwall és Jeszenszky írásai), Péter László tanulmánya pedig Seton-Watsont és Macartneyt hasonlítja össze,¹¹ Macartneyről pedig két önálló írás is született (Beretzky Ágnes-től és R. J. W. Evans-tól). Emellett Macartney a függelékben szerzőként is szerepel! Ez a két brit történész tehát a kötet legfőbb

¹¹ A rendkívül érdekes tanulmány felhívja az olvasó figyelmét a két történész életének hasonló vonásaira. Nézeteik különbségét kor-különbségük okozta: a tizenhat évvel idősebb Seton-Watson nézetei még az I. világháború előtt formálódtak ki. Macartney számára a háború előtti Közép-Európa még ismeretlen volt, így számára a háború utáni rendezés igazságtalansága volt fájóbb. A II. világháború előestéjén ezért Macartney támogatta a területi revíziót az *igazság* nevében, míg Seton-Watson ellenezte azt a *rend* megvédése érdekében.

szereplőjévé, a brit–magyar kapcsolatok emblematikus figuráivá lép elő.

A levonható és levonandó tanulság: Magyarország nem szabad arra hagyatkoznia, hogy egy ilyen fontos ország, mint Nagy-Britannia magyar-képét egy vagy két ember szubjektív véleménye alakítsa ki a jövőben.

A jelzett hiányok ellenére mindegyik tanulmányról elmondható, hogy rendkívül alapos munka áll mögöttük, a szerzők magyar és brit levéltári, illetve egyéb forrásokat egyaránt nagy terjedelemben használtak fel. Különösen alkalmasak ezen írások arra, hogy a hazai olvasók számára plasztikusan jelenítsék meg, hogyan lát minket, magyarokat a külső szemlélő:

A közvetlen magyarországi élményeket átélt britek (talán Steed kivételével) pozitívabban értékelték a magyarokat, mint azok, akik csak másodkézből kapták információikat. Minél hosszabb időt töltött itt valaki, annál jellemzőbb ez a sajátosság. Mivel Gascogne csak pár hónapig tartózkodott Magyarországon, e „tünetek” rajta még nem ütözködtek ki. Ugyanakkor Bird példája mutatja, hogy öt–tíz év alatt egy magyarellenes brit is hozzászókkott a magyarokhoz, sőt meg is szerette őket. Erre a jelenségre a brit diplomácia vezetése is felfigyelt, és a két világháború között több brit követet is ért az a vád, hogy „bennszülötté váltak” (*going native*) Magyarországon (vagyis: támogatták a magyar revíziós törekvéseket). Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy a magyarbarát britek egyike sem volt kritikátlan híve a magyar ügynek, sőt Patterson, Rothermere és Macartney is nyíltan bírálta a magyar közállapotok több vonását. A magyarellenes Steed, Seton-Watson és Taylor ugyanakkor lényegében sosem hivatkozott a magyarok pozitív érdemeire ...

A mindenkori brit diplomácia mindig támogatta a hosszú évtizedekre a hatalomba bebetonozott magyar kormányokat. Nem azért, mert feltétlenül olyan jó véleménnyel lett volna róluk, hanem azért, mert az ellenzék magatartását még kevésbé

tudták (volna) elviselni. Nem véletlen, hogy Steed és Seton-Watson a függetlenségi ellenzék kormányra jutásának időszakában vált magyargyűlölővé. Később Bethlen István támogatása azért válósult meg, mert az ellenzék egy részét súlytalanul gyengének, másik részét pedig szélsőségesnek ítélték. De 1945 után sem voltak jó véleménnyel a britek a polgári ellenzéki erőkről. S bár a kötetben nem szerepel, de közismert, hogy a Kádár-korszak végén már a konzervatív párti brit vezetők is kimondottan jó véleményt alkottak a „puha diktatúráról”.¹²

A lázadó, rebellis magyarok elterjedt képe mellett (vagy helyett?) a britek úgy látták, hogy a magyarok lázadó hajlama fellángolásra elegendő, de forradalmi vezetőikről később hajlamosak megfeledkezni. Bird már 1859-ben, jóval a kiegyezés előtt a következőket írta a *The Times*-ban: „Magyarországon azonban, úgy tűnik, a forradalom vezetője [Kossuth Lajos] elhanyagolható tényezővé vált. Kossuth terve a Dunai Konföderáció létrehozására a Habsburg Birodalom romjain megpecsételte saját sorsát odahaza. A legtöbb magyar – írta Bird – nem kívánt egy független államszövetségben részt venni a szlávokkal és a románokkal, hanem meg volt győződve arról, hogy érdekeik a Habsburg Birodalom további fenntartását kívánják.” (Idézi John Eibner tanulmánya a kötet 41. oldalán.) Bird feltehetően tévedett Kossuth megítélése kapcsán: a konföderációs tervét ugyan valóban nem támogatták a magyarok, de Kossuth nem vált elhanyagolható tényezővé Magyarországon. Ha a későbbi magyar forradalmi vezetőkre gondolunk, Károlyi Mihály kapcsán sokkal inkább vél-

¹² Kádárról a nyugati sajtó és a politikusok egy része is úgy vélte, hogy „titkos szavazáson is megkapná a szavazatok többségét”. Lásd: Rác Árpád (szerk.): *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról*. Budapest, 2001. 15. Gáspár Sándor visszaemlékezése szerint Indira Gandhi temetésén állítólag Margaret Thatcher is mondta neki, hogy „magukat feltétlenül megválasztanák”. Uo. 202.

hetnék jogosnak Bird ezen észrevételét. Nagy Imre esetében azonban már véres megtorlásra és több évtizednyi „dehistorizálásra” volt szüksége Kádár Jánosnak ahhoz, hogy (átmenetileg) elhalványítsa 1956 miniszterelnökének emlékét.

És végül egy 1869-ben született idézet Pattersontól: „[a magyaroknak] van egy nagy hibájuk, ami meglehetősen komoly, sőt talán fatális fenyegetést jelent a nemzet haladására. Mégpedig az, hogy állandóan visszafelé néznek, és a történelmet olvassák. [...] ha megpróbáljuk úgy rendezni életünket, ahogy ők [azaz: elődeink – B. P.] tették, lemaradunk a versenyben. Ne feledjük: ha a magyarok nem lépnek tovább, eltapossa őket a tömeg. Ha Magyarország nem civilizálja magát az alatt a rövid idő alatt, amíg a rothadó Törökország még jelen van, már túl késő lesz. Ez az, ami annyira szomorúvá tesz, amikor sok magyart – sok jó hazafit – látok, amint hátrafelé és befelé tekintenek, ahelyett, hogy előre és kifelé néznének.” Egy másik levelében hozzáfűzte még: „ti magyarok túlságosan rabjává váltatok a politikának”. (Idézi Frank Tibor tanulmánya a kötet 55. oldalán.) A Patterson által lefestett fatális fenyegetés a 20. század elején valóssá vált. A magyar politikai elit valóban képtelen volt arra, hogy előre és kifelé tekintsen, így nem is vett tudomást a szláv és román irredenta törekvésekről, semmit nem tett annak érdekében, hogy javítsa Magyarország megítélését Európában. Ehelyett erőszakos magyarosító politikájával további ellenségeket szerzett magának külföldön és belföldön egyaránt. Az I. világháború után pedig ismét visszafelé és befelé tekintett: ezeréves határokról, Szent István koronájáról és a kereszténység védelmezéséről beszélt, amikor érveket keresett a kedvezőbb békefeltételek elérése (vagy később a revízió) érdekében... Patterson tehát a Bibó István által megfogalmazott „eltorzult magyar alkat” egyik korai felismerőjének tekinthető.

Helyenként terminológiai problémák is nehezítik a gyanútlan olvasó dolgát, pedig

ezek a gondok a szerkesztés során kiszűrhetők lettek volna. A kiegyezés fogalmát például néhány tanulmány (John Eibner, Frank Tibor, Jeszenszky Géza írásai) a *Settlement*, egy másik (Thomas Kabdebo) pedig (a véleményem szerint helyesebb) *Compromise* szóval fordítja angolra. Frank Tibor ugyanakkor egy helyen közöl egy idézetet, amelyben a kiegyezést *Compromise* néven említik, miközben ugyanazon az oldalon Frank *Settlement*ként szól róla (49. old.). Különösen érthetetlen, hogy ha már a szövegben egy helyen (Jeszenszky-nél, 127. old.) szerepel a kiegyezés német megfelelője (*Ausgleich*), akkor az egyértelműség és a magyar olvasók érdekében miért nem került be a szövegbe a fogalom magyar neve is. Apróbb szerkesztési hibák máshol is előfordulnak: IV. Károly király neve a brit szerzőknél (Mark Cornwall, Thomas Lorman) *Karl*, míg Jeszenszky Géza tanulmányában *Charles*. Több lábjegyzetben ékezethibás magyar szövegek, nevek olvashatók (kizárólag a brit szerzők esetében). A Magyar Országos Levéltár neve Bátonyi Gábor tanulmányban angolul jelenik meg (*Hungarian National Archives*, 206. old.), míg a többi szerző a magyar névalakot használja (például: 283. old.). Ezek a kisebb hibák azonban eltörpülnek, s a két szerkesztő láthatóan igen alapos munkát végeztek.

A kötet fenti hiányosságai ellenére mégis megkerülhetetlen forrás a brit–magyar kapcsolatok tanulmányozói számára. A jelzett hiányosságok ugyanis a kötet egészére vonatkoznak, a maguk részterületén az egyes tanulmányok kivétel nélkül igen színvonalasak. Bírálatom túlzott elvárásokat is támaszt, hiszen egy teljesség igényére törő feldolgozás a témáról több ezer oldalra rúgna. A tanulmányokban szereplő hivatkozások révén azonban az érdeklődő így is szinte könyvtárnyi irodalmat ismerhet meg a vizsgált témaköréről. A képet pedig végtelenül lehetne tovább bővíteni, hiszen a kötet címe sem korlátozza a tárgyalt témát a politikai kapcsolatokra. Ha például irodalmi téren bővíthetjük a képet (hiszen a kötet kuriózum-

ként tartalmaz egy tanulmányt Shakespeare szövegeinek magyar fordításairól is Daniel Abandolótól), akkor az 1945 utáni emigráció Nagy-Britanniában kibontakozó ma-

gyar irodalmi tehetségeiről (többek között Mikes Györgyről vagy Fischer Tiborról¹³) is önálló elemzések születhetnének.

BENCSIK PÉTER

---

¹³ George Mikes ismertebb, magyarul is olvasható szatirikus művei (*How to be a Brit; How to be Alien* stb.) mellett 1957-ben a magyar forradalomról is könyvet írt: Mikes, George: *The Hungarian Revolution*. London, 1957. A talán kevésbé ismert Fischer önéletrajzi ihletésű regénye pedig a magyar ötvenes évek világába enged bepillantást. Lásd Fischer, Tibor: *Under the Frog*. Harmondsworth, 1993. (Magyarul: Fischer Tibor: *A béka segge alatt*. Budapest, 1994.)